

# בית המדרש הווירטואלי (V.B.M) ע"ש ישראל קושיצקי שלייד ישיבת הר עציון שיעורים בדרכיה: אישה והלכה

צוות דרכיה, לורי נוביק

## ברכת המזון

מוקדש לעילוי נשמתה של ד"ר מרסי פרידמן, מירה ריבה בת יעקב משה וצביה.  
מרסי אהבה לימוד, תורה, וארץ ישראל, והייתה מעורבת עם הבריות באמת ובאהבה

מהי מצוות ברכת המזון? מהו אופי החיוב של נשים במצווה?

- [לחצו כאן](#) כדי לראות גרסה מעודכנת של השיעור עם כלי למידה נוספים באתר דרכיה.
- [הרשמו כאן](#) לניוזלטר כדי לקבל עוד עדכונים ותכנים ממיזם דרכיה.
- נשמח לקבל הערות והארות [כאן](#).

מאת לורי נוביק, עם מחקר מאת רבקה מנדלבאום | ערכיה: הרב עזרא ביק, אילנה אלצפן, ושיינע גולדברג

תרגום: שיראל גרסון | עריכה בעברית: עדיה בלנק

## המצווה

בתורה מתואר שוב ושוב השפע הרב שמעניק הקב"ה לעם ישראל בארץ ישראל. בכמה פסוקים בספר דברים מוצגת הסמיכות בין ההבטחה לעם ישראל שיאכל לשובע בארץ, לבין המצווה שלא לשכוח את ה'. הפסוקים המוכרים ביותר מופיעים בפרשיות [קריאת שמע](#):<sup>1</sup>

דברים פרק י"א, יג-טז

וְהָיָה אִם שָׁמַעְתֶּם אֶל מִצְוֹתַי אֲשֶׁר אֲנִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם לֹאֲהַבְתֶּם אֶת ה' אֱלֹהֵיכֶם וְלִעְבְּדוֹ בְּכָל לְבַבְכֶם וּבְכָל נַפְשְׁכֶם. וְנָתַתִּי מִטֶּר אֲרָצְכֶם בְּעֵת יוֹרֵה וּמִלְקוֹשׁ וְאִסְפַּת דְּגָנְךָ וְתִירְשְׁךָ וְיִצְהָרְךָ. וְנָתַתִּי עֵשֶׂב בְּשָׂדֶךָ לְבַהֲמֹתֶךָ וְאָכְלָתָּ וְשָׂבַעְתָּ. הַשְׁמָרוּ לָכֵן פֶּן יִפְתֹּה לְבַבְכֶם וְסָרְתֶם וְעַבַדְתֶּם אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם לָהֶם.

פסוקים נוספים מציגים במפורש את החיוב לברך את ה' כאשר אנו אוכלים לשובע.

דברים פרק ח', ז-יח

כִּי ה' אֱלֹהֶיךָ מְבִיאֶךָ אֶל אֶרֶץ טוֹבָה אֶרֶץ נַחֲלִי מַיִם עֲיֵנֹת וְתַהֲמַת יִצְאִים בְּבִקְעָה וּבְהָר. אֶרֶץ חֹטֶה וְשֹׁעֶרָה וְגִפֶּן וְתַאֲנָה וְרִמּוֹן אֶרֶץ זֵית שֶׁמֶן וְדָבָשׁ. אֶרֶץ אֲשֶׁר לֹא בְּמַסְכֶּנֶת תֹּאכַל בָּהּ לֶחֶם לֹא תִחַסֵּר כֹּל בָּהּ אֶרֶץ אֲשֶׁר אֲבִנֶיהָ בְּרָזָל וּמַהֲרִיָּה תִחַצֵּב נְחֹשֶׁת. וְאָכְלָתָּ וְשָׂבַעְתָּ וּבִרְכַּת אֵת ה' אֱלֹהֶיךָ עַל הָאָרֶץ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר נָתַן לָךְ. הַשְׁמָר לָךְ פֶּן תִּשְׁכַּח אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ לְבַלְתִּי שָׁמֵר מִצְוֹתָיו וּמִשְׁפָּטָיו וְשָׂבַעְתָּ.

<sup>1</sup> הנה מקור נוסף:

דברים פרק ו', י"ב

וְהָיָה כִּי יְבִיאֶךָ ה' אֱלֹהֶיךָ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָשָׁבַע לְאַבְרָהָם לֵאמֹר לִי צִחֶק וְלִיעֲקֹב לָתֵת לָךְ עָרִים גְּדֹלֹת וְטוֹבֹת אֲשֶׁר לֹא בְּנִיתָ. וּבְתֵימִים מִלֵּאִים כָּל טוֹב אֲשֶׁר לֹא מְלָאתָ וּבְרַת חֲצוּבִים אֲשֶׁר לֹא חֲצַבְתָּ כְּרִמִּים וְזֵיתִים אֲשֶׁר לֹא נָטַעְתָּ וְאָכְלָתָּ וְשָׂבַעְתָּ. הַשְׁמָר לָךְ פֶּן תִּשְׁכַּח אֶת ה' אֲשֶׁר הוֹצִיאֶךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים.

וְחִקְתִּיו אֲשֶׁר אֲנִי מִצֹּדֶף הַיּוֹם. כִּן תֹּאכַל וְשִׁבְעַת וּבִתִּים טוֹבִים תִּבְנֶה וְיִשְׁבְּתָה. וּבְקֶרֶךְ וְצִאֲנֶךָ יִרְבֵּין וְכֶסֶף וְזָהָב יִרְבֶּה לְךָ וְכָל אֲשֶׁר לְךָ יִרְבֶּה. וְרָם לְבָבְךָ וְשִׁכַּחַת אֶת ה' אֱ-לֹהֶיךָ הַמּוֹצִיאֲךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים. הַמּוֹלִיכְךָ בַּמִּדְבָּר הַגָּדֹל וְהַנּוֹרָא נָחֹשׁ שָׂרָף וְעֶקְרָב וְצִמְאוֹן אֲשֶׁר אֵין מַיִם הַמּוֹצִיא לְךָ מַיִם מִצֹּדֶף הַחֲלָמִישׁ. הַמֵּאֲכִלְךָ מִן הַבִּמְדָּבָר אֲשֶׁר לֹא יִדְעוּן אֲבֹתֶיךָ לְמַעַן עֲנֶתְךָ וּלְמַעַן נִסְתָּךְ לְהִיטִבְךָ בְּאַחֲרִיתֶךָ. וְאָמַרְתָּ בְּלִבְּךָ כֹּחִי וְעֹצְמִי יָדִי עָשָׂה לִי אֶת הַחֵיל הַזֶּה. וְזָכַרְתָּ אֶת ה' אֱ-לֹהֶיךָ כִּי הוּא הִנֵּתָן לְךָ כֹּחַ לַעֲשׂוֹת חֵיל לְמַעַן הִקִּים אֶת בְּרִיתוֹ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם כִּי הִנֵּה.

כשהלכנו במדבר, ה' הזין אותנו במן. עם הכניסה לארץ פסק המן, והארץ עצמה הפכה לכלי שדרכו ה' מזין אותנו. קל לזכור את ה' בהיותנו במצוקה תמידית, הרבה יותר מאתגר לזכור אותו בעת שאנו מצויים ברווחה ובנחת.

ניתן היה לחשוב שברכת המזון היא ברכה המתמקדת באוכל, כמו הברכות שמברכים לפני האכילה, שכן הברכה נקראת ברכת "המזון" ומברכים אותה בתום סעודה. אך ברכת המזון אינה עוסקת במזון עצמו, אלא בקב"ה הזן אותנו ובארץ שהוא נתן לנו המאפשרת לנו לאכול. אנו מברכים את ברכת המזון בתום סעודה, משום שאלו הם רגעי השובע שבהם אנו עלולים לשכוח את הקב"ה.

כסימן למשמעותה הרבה, ברכת המזון היא הברכה היחידה שאנו מצווים בה מדאורייתא, לפי רוב הדעות.<sup>2</sup>

רמב"ם הלכות ברכות א, א מצות עשה מן התורה לברך אחר אכילת מזון שנאמר ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלקיך

הבה נבחן את גדר המצווה עצמה, את תוכן הברכה, ולבסוף את אופיו של חיוב הנשים בה.

## הגדרת החיוב

התמקדות במילותיה המדויקות של התורה עוזרת לנו להגדיר בדיוק מתי יש חובה לברך ברכת המזון – אחרי אכילת אילו מאכלים, ומאיזו כמות. הפסוק המקדים לציווי על ברכת המזון מתייחס ללחם.<sup>3</sup> בהתבסס על סמיכות זו, מברכים את ברכת המזון אחרי אכילת מאכלים שאנו מברכים עליהם את ברכת "המוציא".

תוספתא ברכות ד, ז  
...זה הכלל כל שתחלתו המוציא לחם מן הארץ מברך אחריו שלש ברכות [=ברכת המזון]...

מהי הכמות שיש לאכול כדי להתחייב בברכת המזון? הגמרות בנוגע לכך לכאורה סותרות. 'כזית' הוא השיעור המקובל הנחשב לאכילה. בגמרא אחת, רבי יהודה ורבי מאיר מתווכחים באשר לשיעור זה בהקשר של ברכת המזון.

ברכות מט ע"ב  
רבי מאיר סבר: "ואכלת" זו אכילה, "ושבעת" זו שתיה; ואכילה בכזית. ורבי יהודה סבר: "ואכלת

<sup>2</sup> הרמב"ן, לעומת זאת, סובר שגם ברכות התורה חיונן מדאורייתא. הוא מונה אותן עם מצוות עשה מדאורייתא שהרמב"ם לא הזכיר, לדעתו באופן שגוי.  
השגות הרמב"ן לספר המצוות לרמב"ם שכתת העשין, מצוה טו  
שנצטוו להודות לשמו ית' בכל עת שנקרא בתורה על הטובה הגדולה שעשה לנו בתת תורתו אלינו והודיענו המעשים הרצויים לפניו שבהם ננחל חיי העולם הבא... ובשלישי שלברכות (כא א) אמרו 'מנין לברכת התורה לפניה מן התורה? שנ' כי שם יי' אקרא הבו גודל לאלהינו...'... והעולה מזה שברכת התורה לפני מצות עשה דאורייתא.

<sup>3</sup> ברכות מד ע"א  
מתני' אכל ענבים ותאנים ורמונים מברך אחריהם שלש ברכות דברי רבן גמליאל וחכ"א [וחכמים אומרים] ברכה אחת (מעין שלש)...גמ' מ"ט דר"ג [מאי טעמא דרבן גמליאל] דכתיב "ארץ חטה ושעורה" וגו' וכתב "ארץ אשר לא במסכנות תאכל בה לחם" וגו' וכתב "ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלהיך." ורבנן: "ארץ" הפסיק הענין.

ושבעת" אכילה שיש בה שביעה. ואיזו זו? כביצה.

רבי מאיר טוען כי החיוב בברכת המזון הוא רק כאשר אוכלים ושותים כמות מינימלית סבירה הן של אכילה והן של שתייה, כלומר כזית אוכל ורביעית שתייה. רבי יהודה סובר ששתייה אינה הכרחית, אך יש לאכול כמות שתוביל לשובע, יותר מכזית, כלומר שיעור 'כביצה'. מפשט הדיון עולה כי המידות הללו הן מדאורייתא.

לעומת זאת, מגמרא אחרת, הכתובה כביכול בקולו של ה', עולה כי המידות שהוזכרו הן חומרות מדרבנן. לשיטה זו ניתן לומר שהדרשה על בסיס הפסוקים היא אסמכתא, כלי שבו חז"ל מקשרים דין שהם קבעו למילים בתורה כדי לעגן אותו בזיכרון.<sup>4</sup>

ברכות כ"ב  
וְכִי לֹא אָשָׂא פָנִים לְיִשְׂרָאֵל, שְׁכַתְּבִי לָהֶם בְּתוֹרָה "וְאָכַלְתָּ וְשָׂבַעְתָּ וּבֵרַכְתָּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ", וְהֵם מְדַקְדְּקִים [על] עֲצָמָם עַד כְּזֵית וְעַד כְּבִיצָה.

חלק מן הראשונים, רבנו יונה ביניהם, מתייחסים לדרשה מן הפסוק כפשוטה, כלומר הם סוברים ששובע הוא שיעור מוגדר ואובייקטיבי מן התורה. לכן רק מי שאוכל כביצה או יותר חייב בברכת המזון מדאורייתא.<sup>5</sup>

רבינו יונה על הרי"ף ברכות יא ע"ב בדפי הרי"ף  
ושיעור כדי שביעה אינו בפחות מכביצה

אחרים, לרבות הרמב"ם, פוסקים כי "ושבעת" הוא שיעור סובייקטיבי, כך שהחובה מדאורייתא לברך ברכת המזון תלויה בשאלה האם האדם חש שובע באופן אישי לאחר האכילה, ולא בשיעור מוגדר ואחיד.<sup>6</sup>

רמב"ם הלכות ברכות פרק א הלכה א  
ואינו חייב מן התורה אלא אם כן שבע שנאמר ואכלת ושבעת וברכת, ומדברי סופרים אכל אפילו כזית מברך אחריו.

בעקבות לשון התלמוד שבני ישראל "מדקדקים על עצמם", מוסיף הרמב"ם שאמירת ברכת המזון לאחר אכילה שלא גרמה לשובע היא חובה מדרבנן.

## הנוסח

דברי חז"ל מהווים גם בסיס לנוסח של ברכת המזון. כיצד הגענו מהציווי הקצר "וברכת את ה' אלוהיך על הארץ הטובה אשר נתן לך", אל הנוסח הארוך של ברכת המזון המוכר כיום?

הגמרא מסבירה מהו מקור הטקסט בשתי דרכים שונות. ראשית, ברכת המזון מתוארת כחופפת לסדרת אירועים היסטוריים:

<sup>4</sup> תוספות ברכות מט ע"ב ד"ה רבי מאיר סבר ואכלת זו אכילה ואכילה בכזית ואומר הרי"ד דהני קראי אסמכתא בעלמא ניהו דמדאורייתא בעינן שביעה גמורה...

<sup>5</sup> עייני גם בדברי הלבוש:

לבוש אורח חיים קפד, ו

ושיעור אכילה לברך עליה ברכת המזון הוא בכזית, דהיינו שאם אכל כזית פת חייב לברך עליו ברכת המזון, והיינו דווקא מדרבנן, דמן התורה אינו חייב אלא כשאכל כדי שביעה והוא בכביצה.

<sup>6</sup> ספר החינוך כותב זאת באופן מפורש אף יותר:

ספר החינוך מצוה תל

וזאת השביעה אין לה שיעור שוה בכל אדם, אבל כל אדם יודע שביעתו, וידענו שביעת הצדיק שהוא באוכלו לשובע נפשו, ארצה לומר כדי מחיתו לבד.

## ברכות מח ע"ב

אמר רב נחמן: משה תקן לישראל ברכת הזן בשעה שירד להם מן, יהושע תקן להם ברכת הארץ כיון שנכנסו לארץ, דוד ושלמה תקנו בונה ירושלים. דוד תקן על ישראל עמך ועל ירושלים עירך, ושלמה תקן על הבית הגדול והקדוש, הטוב והמטיב ביבנה תקנוהו כנגד הרוגי ביתר דאמר רב מתנא: אותו היום שניתנו הרוגי ביתר לקבורה תקנו ביבנה הטוב והמטיב, הטוב – שלא הסריחו, והמטיב – שניתנו לקבורה.

לפי מקור זה, העובדה שה' זן את בני ישראל במן במדבר מובילה אותנו לשבח אותו כ"הזן את הכול". המעבר לעבודת האדמה עם הכניסה לארץ מביאה אותנו לשבח את ה' "על הארץ הטובה אשר נתן לך". דוד המלך ושלמה המלך תיקנו את החלק על ירושלים ובית המקדש כמרכז שאיפותינו הרוחניות. שימור גופותיהם של הרוגי ביתר וההזדמנות להביא אותם לקבורה, נס שהתרחש לאחר התבוסה הקטסטרופלית במרד בר כוכבא, מוביל אותנו להודות לה' על הטוב גם בעתות מצוקה.

עם זאת, בגמרא מובא גם הסבר אחרת לנוסח, שלומד כל ברכה בברכת המזון ישר מפסוקי התנ"ך. הגמרא אף מביאה שתי שיטות שונות לכך:

## ברכות מח ע"ב

תנו רבנן: מנין לברכת המזון מן התורה? שנאמר: "ואכלת ושבעת וברכת" – זו ברכת הזן, "את ה' אלקיך" – זו ברכת הזמון, "על הארץ" – זו ברכת הארץ, "הטובה" – זו בונה ירושלים, וכן הוא אומר: "ההר הטוב הזה והלבנון" [דברים ג', כה], "אשר נתן לך" – זו הטוב והמטיב. ...רבי אומר: [אינו צריך], "ואכלת ושבעת וברכת" – זו ברכת הזן, אבל ברכת הזמון – מ"גדלו לה' אתי" [תהילים ל"ד, ד] נפקא, "על הארץ" – זו ברכת הארץ, "הטובה" – זו בונה ירושלים, וכן הוא אומר "ההר הטוב הזה והלבנון", הטוב והמטיב – ביבנה תקנוהו

נדמה כי שני ההסברים הללו סותרים זה את זה. כיצד ניתן לומר שדוד ושלמה תיקנו ברכה בברכת המזון, אם כבר נצטוונו בה בתורה?

הפוסקים מציעים שתי שיטות עיקריות ליישוב קושי זה.

**א. הדגשת המקורות מדאורייתא – לפי שיטה זו, החובה לברך כל אחת מן הברכות הראשונות בברכת המזון היא אכן מדאורייתא. תקנות מאוחרות יותר דייקו את הנוסח רק לשורה החותמת של כל ברכה. (נוסח גוף הברכות עצמן משתנה, ועד היום שונה בין קהילות שונות). הרשב"א כותב זאת:**

## חידושי הרשב"א ברכות מח ע"ב

הא דאמרין [בן] "משה תקן להם ברכת הזן יהושע תקן להם ברכת הארץ" וכו', ק"ל [קשיא לן] והא קיי"ל [קיימא לן] בסמוך דברכות אלו מדאורייתא נינהו, וי"ל [ויש לומר] דמטבען הוא שטבעו להן דאי מדאורייתא אם רצה לאומרה באי זה מטבע שירצה אומרה ואתו משה ויהושע ודוד ושלמה ותקנו להן מטבע לכל אחת ואחת בזמנה... ובודאי דקודם כיבוש הארץ ובנין ירושלים לא היו אומרין כמטבע שאמרו לאחר כיבוש ובנין, וכמו שאין אנו אומרים כאותו מטבע שתקנו דוד ושלמה שאנו מבקשים להחזיר המלכות ולבנות הבית והם היו מבקשין להעמיד המלכות ולהעמיד הבית ולהמשיך שלות הארץ.

בעוד שהוא רואה את נושאי הברכות כנלמדים מהתורה, הרשב"א מתייחס לשינויים בנוסח הברכות עם הזמן כמובנים מאליהם. כך למשל, הוא טוען כי הברכה שתוקנה על ירושלים ודאי נוסחה באופן שונה לאחר חורבן הבית לעומת הנוסח מלפני החורבן.

**ב. הדגשת אירועים היסטוריים – לפי שיטה זו, המצווה מדאורייתא היא רק לברך ברכה כלשהי בסיום האכילה. עם הזמן, תוקנה סדרת ברכות הכוללות רעיונות ונוסחים מסוימים. הרמב"ן מסביר זאת כך:**

השגות הרמב"ן לספר המצוות לרמב"ם שורש א

...אמרו בבהמ"ז [בברכת המזון] שהוא ודאי מן התורה (ברכו[ת] מח ב) משה תיקן ברכת הזן הושע תקן ברכת הארץ שלמה תקן בונה ירושלם וכולן אין מטבען תורה אבל נצטונו מן התורה שנברך אחר אכילתנו כל אחד כפי דעתו... ובאו הנביאים ותקנו לנו נוסח מתוקן הלשון וצח המליצה ושנינו בו אנחנו עוד בגלות ומלכות בית דוד משיחך מהרה תחזירנה למקומה ותבנה ירושלם עיר קדשך. כי הענין תקן שלמה ובית דינו והלשון כפי הזמנים יאמר.

הרמב"ן רואה את הנושאים המרכזיים בכל ברכה כרעיונות שנקבעו לפי הדמות ההיסטורית שתיקנה אותן, כאשר הנוסח המדויק נותר גמיש ומשתנה בהתאם לזמן. לפי דעה זו, הפסוק שעליו מתבססת הגמרא בנוגע לכל ברכה הוא בגדר אסמכתא.

## משמעות

מהי משמעות הברכות? בעבודת הדוקטורט שלה,<sup>7</sup> ד"ר קשת שובל משרטטת ואורגת יחד את הרעיונות והתמות המרכזיות בברכת המזון.

קשת שובל, נוסח ברכת המזון, עמ' 146-147  
בברכת הזן המזון הוא חסדו המוחלט של האל, בדומה למן שניתן לנוודים במדבר. בברכת הארץ, לעומת זאת, המזון הוא תוצאה של עבודת האדמה, זהו המזון של יושבי הקבע המתפרנסים מן ה"ארץ"...ראינו את אופייה הפרטיקולארי-לאומי של ברכת הארץ. בהקשר זה נראית ברכת בונה ירושלים כהמשך של ברכת הארץ, וביחד הן מהוות מסע של התקרבות הדרגתית אל המרכז המקודש: ארץ-עיר-מקדש....בונה ירושלים היא, מבחינה רעיונית, פיתוח והרחבה של ברכת הארץ...לברכת הטוב והמטיב קשרים ענפים עם מצב האבלות...ברכת הטוב והמטיב, שנעה בטווח שבין יבנה לביתר, מעניקה פרספקטיבה היסטורית לברכות שלפניה....כמתארות מציאות שאבדה, מציאות שאליה שואפים המברכים לחזור...

בעוד שהברכה הראשונה היא אוניברסלית מטבעה, הברכה השנייה יותר פרטית ומתארת הודיה לה' על שהעניק את הארץ דווקא לעם ישראל בזכות מחויבותם לעבוד אותו. בעוד שההזנה האלוקית והארץ המובטחת הם שני נושאים השזורים זה בזה בפסוקי התורה, ברכת המזון מציגה אותן בנפרד.

הברכה השלישית היא בקשה לבניין ירושלים, שיא המטרה האלוקית של יישוב הארץ, שתתרחש בין השאר באמצעות החזרת מלכות בית דוד. ברכת הטוב והמטיב, הברכה הרביעית, היא מדרבנן ותפקידה במהלך הרעיוני פחות ברור. אפשר כי ברכה זו מבטאת את הכרתנו בכך שאפילו כאשר אנו אוכלים בזמנים פחות קלים, עדיין עלינו לתת שבח לה'.

כלל, ברכת המזון מתייחסת להרבה מעבר להודיה על האוכל שרק עכשיו אכלנו.

## מרכיבים חיוניים

דברי הגמרא מנחים אותנו להזכיר עניינים מסוימים בברכת המזון. בברכה השנייה, ברכת הארץ, יש להזכיר את הארץ, הברית והתורה, ובברכה השלישית יש להזכיר את מלכות בית דוד.

### ברכות מח ע"ב

תניא רבי אליעזר אומר: כל שלא אמר ארץ חמדה טובה ורחבה בברכת הארץ ומלכות בית דוד בבונה ירושלים לא יצא ידי חובתו. נחום הזקן אומר: צריך שיזכור בה ברית. רבי יוסי אומר: צריך שיזכור בה תורה....

בהמשך הגמרא, מובא כי הכוונה ב'ברית' היא לברית מילה.<sup>8</sup> מדוע יש להזכיר את ברית המילה ואת

<sup>7</sup> קשת שובל, נוסח ברכת המזון כפי שהוא עולה מספרות חז"ל ומן הסידורים הקדומים, (דוקטורט, אוניברסיטת בן גוריון, 2011). אנו מודות לד"ר אבי שמידמן שהסב את תשומת ליבנו לעבודה זו, ועל תובנותיו בנוגע לאופייה של ברכת המזון.  
<sup>8</sup> ברכות מח ע"ב – מט ע"א

התורה בברכה שעניינה הארץ המובטחת? התלמוד הירושלמי מתייחס לשאלה זו ביחס לחשיבות הזכרת התורה בברכת הארץ:

תלמוד ירושלמי ברכות א, ו  
ר' סימון בשם ר' יהושע בן לוי אמר: לא הזכיר תורה בארץ, מחזירין אותו. מה טעם? "ויתן להם ארצות גוים" [תהילים ק"ה, מד], מפני מה? "בעבור ישמרו חוקיו ותורותיו ינצורו" [שם ק"ה, מה]. ר' בא בר' אחא בשם רבי: אם לא הזכיר ברית בארץ או שלא הזכיר בבונה ירושלים מלכות בית דוד מחזירין אותו.

רש"י מביא פירוש מקביל להזכרת ברית המילה דווקא, ולא רק ברית באופן כללי:

רש"י ברכות מח ע"ב  
צריך שיזכור בה ברית – בברכת הארץ, שעל ידי ברית נתנה לאברהם בפרשת מילה (בראשית י"ז) "ונתתי לך ולזרעך אחריו את ארץ מגוריו".

כפי שכותב רש"י, בספר בראשית ברית המילה מופיעה לצד הבטחת ה' את הארץ לזרעו של אברהם.

ה' נתן לנו את הארץ כחלק מהברית, שלפיה אנו מתחייבים לשמור ולקיים את התורה. הזכרת הברית והתורה בברכת הארץ היא דרך להכיר בכך שחיינו בארץ מותנים בשמירת הברית והתורה.

עם כמה שהרעיונות הללו חשובים, לא ברור שהזכרתם היא בגדר חובה מדאורייתא. כפי שראינו לעיל, הנוסח המדויק של ברכת המזון הוא מדרבנן, אף שמובא בתלמוד הירושלמי שמי שאינו מזכיר את הברית והתורה לא יצא ידי חובת ברכת המזון.

בעוד שהשולחן ערוך פוסק כי מי שלא הזכיר את הברית והתורה חייב לחזור על ברכת המזון,<sup>9</sup> הוא מציין שפסיקה זו אינה נובעת מתוקף חובה מדאורייתא כי אם מתוך כבוד לדברי התלמוד הירושלמי:

בית יוסף אורח חיים קפז  
...דנהי דברכת המזון דאורייתא המטבע שלה הוא דרבנן וכיון שאינו משנה אלא מטבע שהוא מדרבנן אפשר דיצא אבל... כתב בהדיא בירושלמי סוף פרק קמא דברכות (ה"ו) אם לא הזכיר תורה בארץ מחזירין אותו אם לא הזכיר ברית בארץ או שלא הזכיר בבונה ירושלים מלכות בית דוד מחזירין אותו

באיזה אופן עלינו להזכיר את הדברים הללו? סידור רב סעדיה גאון מביא גרסה מוקדמת ומזוקקת של ברכת הארץ, שבה מופיעות הברית והתורה ללא תוספות.

סדור רב סעדיה גאון, ברכת הארץ מתוך ברכת המזון  
נודה לך ה' אלקינו כי הנחלתנו ארץ חמדה טובה ורחבה ברית ותורה חיים ומזון ועל כולם אנו מודים לך ומברכים את שמך הגדול והקדוש לעולם ועד ברוך אתה ה' על הארץ ועל המזון.

גרסה מורחבת של הנוסח מופיעה בכתבי הגאונים. הגרסה המורחבת מוסיפה הודיה מפורשת לה' על "בריתך שחתמת בבשרנו" ועל "תורתך שלימדתנו".

---

פלימו אומר: צריך שיקדים ברית לתורה, שזו נתנה בשלש בריתות וזו נתנה בשלש עשרה בריתות.

משנה נדרים ג, יא

רבי ישמעאל אומר גדולה מילה שנכרתו עליה שלש עשרה בריתות

<sup>9</sup> הטור כותב כי החזרה על ברכת המזון במקרה זה שנויה במחלוקת:

טור אורח חיים קפז

כתב אחי ה"ר יחיאל ז"ל מסופקני בהא דאמר לא יצא י"ח [ידי חובתו] אי לעיכובא קאמר או למצוה והדעת נוטה דלמצוה קאמר ע"כ ונ"ל [ונראה לי] כיון דברכת המזון דאורייתא לעיכובא קאמר וצריך לחזור ואם סיים הברכה חוזר לראש

להלן נראה שנוסח הברכה השנייה רלוונטי במיוחד לשאלת חובת נשים בברכת המזון.

## חיוב

חיוב נשים בברכת המזון מופיע לראשונה במשנה.

משנה ברכות ג, ג

נשים ועבדים וקטנים פטורין מקריאת שמע ומן התפילין וחייבין בתפלה ובמזזה ובברכת המזון.

דיונים המקבילים למשנה זו בתלמוד הירושלמי ובתלמוד הבבלי לכאורה מצביעים על כך שכוונת המשנה היא שנשים חייבות בברכת המזון מדאורייתא. מקורות אלו דוחים את האפשרות שברכת המזון נחשבת למצוות עשה שהזמן גרמה שממנה נשים פטורות. (ראו דיונינו בנשים וקריאת שמע, תפילין (בקרוב!)) ותפילה.)

תלמוד ירושלמי ברכות ג, ג

גמרא: ...וברכת המזון דכתיב [שם ח י] "ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלקיך". תמן תנינן [שם שנינו] כל מצות עשה שהזמן גרמא אנשים חייבים והנשים פטורות, וכל מ"ע [מצות עשה] שלא הזמן גרמא אחד אנשים ואחד נשים חייבין...

ברכות כ"ב

"ובברכת המזון" פשיטא! מהו דתימא? הואיל וכתיב "בתת ה' לכם בערב בשר לאכל ולחם בבקר לשבע" [שמות ט"ז, ח] כמצות עשה שהזמן גרמא דמי. קמ"ל [קא משמע לן].

תרגום

"ובברכת המזון" [זה] פשוט! מה היית אומר (שתאמר שנשים אינן חייבות)? הואיל וכתוב "בתת ה' לכם בערב בשר לאכל ולחם בבקר לשבע" [שמות ט"ז, ח], בדומה למצות עשה שהזמן גרמא. משמיע לנו [שלא].

ניתן היה לחשוב שברכת המזון היא מצוות עשה שהזמן גרמה מאחר שאנו מצווים לברך בתום הארוחות, הנאכלות בזמנים קבועים (לפחות כאשר ה' מספק אותן). באה המשנה ללמד שלא כך הדבר.

ישנה גמרא נוספת שהיא מקור לכך שנשים מחויבות בברכת המזון. מובאת שם דעת מיעוט בשם רב, שלפיה מי שלא הזכיר בברכת הארץ את הברית, את התורה, ואת מלכות בית דוד יצא ידי חובה, לפחות בדיעבד, מאחר שדברים אלו אינם רלוונטיים לנשים:

ברכות מט ע"א

דאמר רב חננאל אמר רב: לא אמר ברית ותורה ומלכות, יצא. ברית, לפי שאינה בנשים; תורה ומלכות, לפי שאינן לא בנשים ולא בעבדים

נראה כי רב מניח כאן מספר הנחות יסוד: הראשונה, והרלוונטית ביותר לדיון זה, היא שנשים חייבות בברכת המזון מדאורייתא. השנייה היא שעובדה זו משפיעה על האופן שבו אנו מבינים את כללי הנוסח המחייב. רב טוען כי נוסח שיכול להוציא ידי חובה קבוצות מסוימות, בהכרח יכול להוציא כל אחד ידי חובה, לפחות בדיעבד.<sup>10</sup> (נשוב לשתי ההנחות הללו, שאי אפשר לחייב נשים בהזכרת ברית מילה

<sup>10</sup> הרשב"א כותב זאת. נראה שקיים אצלו כתב יד קרוב יותר למינכן 95, המביא באופן במפורש כי רב לא נהג להזכיר את הברית והתורה לכתחילה כשברך.

רשב"א ברכות מט ע"א

כלומר: וכדי שלא יתקנו שתי מטבעות אינו מזכיר אפילו באנשים... דברית ותורה אינה דבר תורה, והילכך לא

טבעו חכמים מטבע אחד לאנשים ומטבע אחד לנשים ומטבע אחד לעבדים.

ברכות מט ע"א, כתב יד מינכן 95

ותורה כחלק מברכת המזון ושהברית והתורה אינן רלוונטיות לנשים, בהמשך.<sup>11</sup>)

עד כה ראינו שלפי פשט הכתוב במשנה, בתלמוד הירושלמי, ובשני קטעים מהתלמוד הבבלי, נשים חייבות בברכת המזון. באופן מפתיע, קטע גמרא נוסף שואל על חיוב נשים בברכת המזון, האם הוא מדאורייתא או מדרבנן.

ברכות כ ע"ב

א"ל [אמר ליה] רבינא לרבא: נשים בברכת המזון דאורייתא או דרבנן?

בהמשך, הגמרא (שבה נדון להלן) מתייחסת להשלכה אפשרית של שאלה זו: האם אישה יכולה להוציא גבר ידי חובת ברכת המזון? אך הגמרא אינה מספקת תשובה חד משמעית לרמת החיוב, או הסבר לבסיס השאלה. כפי שניתן לראות מדברי רש"י, השיטה שלפיה נשים חייבות בברכת המזון מדאורייתא נראית כפשט הכתוב.

רש"י ברכות כ ע"ב

נשים בברכת המזון דאורייתא – דכתיב ואכלת ושבעת (דברים ח) והוה ליה מצות עשה שאין הזמן גרמא.

כאשר קוראים את תחילת הפסוק, אין סיבה להבחין בין גברים ובין נשים. אישה אוכלת ושבעה בדיוק כמו גבר, ויש לה יכולת לברך. בנוסף, רש"י כותב בפירוש שברכת המזון נחשבת למצווה שאין הזמן גרמה.

אם כן, חזרנו לשאלה: על סמך מה היינו חושבים שחיוב אישה בברכת המזון יהיה מדרבנן ולא מדאורייתא?

רש"י ותוספות מציעים הסברים שונים:

**א. הארץ – רש"י** מציע שנשים פטורות מדאורייתא לאור הנחלת הארץ מאת ה' לבני ישראל, שכן ברכת הארץ היא חלק מרכזי בברכת המזון. חלוקת הנחלות נעשתה לפי משפחה, כאשר המשפחות הוגדרו לפי האב:

במדבר כ"ו, נה

אך בגזל יחלק את הארץ לשמות מטות אבותם יחלו.

רש"י מציע שהשיטה שלפיה נשים חייבות מדרבנן מתבססת על סוף הפסוק, שם מתואר החיוב בברכת המזון כתלוי בארץ:

רש"י ברכות כ ע"ב ד"ה או

או דרבנן – דכתיב "על הארץ הטובה אשר נתן לך" והארץ לא נתנה לנקבות להתחלק ואי משום בנות צלפחד חלק אביהם הם דנטלו שהיה מיוצאי מצרים.

נראה כי רש"י מניח שאישה אינה יכולה להודות על הארץ "אשר נתן לך" (בלשון יחיד נוכח) כאשר במקור הארץ לא ניתנה לנשים. אפילו בנות צלפחד לא קיבלו נחלה משלהן אלא רק את נחלת אביהן.

ניתן להניח כי פירושו של רש"י מסתמך על הדיון ההלכתי בעניין מצוות ביכורים: הבאת הביכורים לבית

---

דאמ' (רב? חננאל (אלמ') רב לא [הוה] אמ' ברית ולא תורה ולא מלכות (יצא) ברית לפי שאינה בנשים תורה ומלכות לפי שאינה בנשים ולא בעבדים.

<sup>11</sup> המקור שלפיו אישה יכולה למלוך מתבסס על מדרש ההלכה בספרי. נדון בו באחד מן המאמרים הבאים.

ספרי דברים שופטים קנז, טו  
שום תשים... מלך, ולא מלכה.



המקדש ואמירת "מקרא ביכורים". מקרא ביקורים פותח בפסוקים המתארים את יציאת מצרים (המוכרים לרובנו מההגדה של פסח), וחותרם במילים הבאות:

דברים פרק כ"ו, ט-יא  
וַיִּבְאֵנוּ אֶל הַמָּקוֹם הַזֶּה וַיִּתֵּן לָנוּ אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת אֲרֶץ זָבֶת חֶלֶב וְדָבָשׁ. וְעַתָּה הִנֵּה הֵבֵאתִי אֶת  
רֵאשִׁית פְּרִי הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נָתַתָּה לִּי ה' וְהִנֵּחְתָּנוּ לְפָנֶיךָ ה' אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲוִיתָ לְפָנֶיךָ ה' אֱלֹהֵינוּ.

מקרא ביכורים מבטא את הכרת התודה שלנו לה' על הארץ, ומדגיש את הדרך שעברנו עד שהגענו אל נחלתנו ואל הפירות שאנו מביאים עתה אל בית המקדש.<sup>12</sup> בדומה לליל הסדר, גם מקרא ביכורים נקרא בכל דור ודור, כאילו הקורא נגאל בעצמו וקיבל נחלה בארץ.

לפי המשנה, נשים חייבות בהבאת ביכורים אך פטורות ממקרא ביכורים. הסיבה המפורשת לכך נובעת מהעובדה שמקרא ביכורים מבטא הודיה על הארץ "אשר נתתה לי".

משנה ביכורים א, ה  
...והאשה וטומטום ואנדרוגינוס מביאין ולא קורין שאינן יכולין לומר אשר נתת לי השם.

אישה אינה יכולה לטעון כי היא קיבלה באופן ישיר ואישי נחלה בארץ ישראל כאשר נכנסה לארץ כחלק מעם ישראל. (זו, כנראה, הסיבה לכך שהמשנה אינה מתייחסת לאמירה הכללית יותר בפסוק הקודם, "וַיִּתֵּן לָנוּ אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת", כבעייתית לנשים.) ייתכן שמסיבה זו המשנה אינה פוטרת נשים ממצוות וידוי מעשר, המוזכרת בסמוך, שכוללת רק אזכור כללי של מתנת הארץ.<sup>13</sup>

דברים כ"ו, טו  
הִשְׁקִיפָה מִמַּעַן קִדְשָׁךְ מִן הַשָּׁמַיִם וּבִרְךָ אֶת עַמְּךָ אֶת יִשְׂרָאֵל וְאֶת הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נָתַתָּה לָנוּ  
כְּאִשֶּׁר נִשְׁבַּעְתָּ לְאֲבוֹתֵינוּ אֲרֶץ זָבֶת חֶלֶב וְדָבָשׁ.

משנה מעשר שני ה, יד  
מכאן אמרו ישראל וממזרים מתנדים אבל לא גרים ולא עבדים משוחררים שאין להם חלק בארץ  
ר' מאיר אומר אף לא כהנים ולוים שלא נטלו חלק בארץ ר' יוסי אומר יש להם ערי מגרש.

**בעלי התוספות** מתייחסים לפירוש של רש"י, שנשים פטורות מדאורייתא משום אופן חלוקת הנחלות, ומציינים כי נראה שרש"י אינו מתייחס לכהנים וללוויים, שהרי גם הם לא קיבלו נחלות. אך הגמרא אינה מעלה כל שאלה בנוגע לחיובם מדאורייתא בברכת המזון (בעוד שהיא כן דנה בחיובם בווידי מעשר):

תוספות ברכות כ ע"ב ד"ה נשים  
נשים בברכת המזון דאורייתא או דרבנן – פי' הקונטרס דסלקא דעתך דלא מחייבי מדאורייתא  
משום דכתיב על הארץ הטובה ונשים לא נטלו חלק בארץ ומה שנטלו בנות צלפחד חלק אביהם  
נטלו. ותימה כהנים ולוים נמי תבעי שהרי לא נטלו חלק בארץ...

ניתן להשיב על כך באופן דומה לתשובתו של רבי יוסי במשנה בנוגע לווידי מעשר: הכהנים והלוויים קיבלו לנחלה את ערי הלוויים.<sup>14</sup>

<sup>12</sup> ספר החינוך מצוה תרו  
משרשי המצוה, לפי שהאדם מעורר מחשבותיו ומצייר בלבבו האמת בכך דברי פיו, על כן בהיטיב אליו השם ברוך הוא ובברכו אותו ואת אדמתו לעשות פירות, וזכה להביאם לבית אלהינו, ראוי לו לעורר לבבו בדברי פיהו ולחשוב כי הכל הגיע אליו מאת אדון העולם, ויספר חסדיו יתברך עלינו ועל כל עם ישראל דרך כלל... ומתוך התעוררות נפשו בשבח השם ובטובו זכה ומתברכת ארצו.

<sup>13</sup> הרמב"ם אינו מונה מצווה זאת כאחת המצוות שמהן נשים פטורות, בניגוד לספר החינוך.

<sup>14</sup> טענה זו מופיעה בתוספות ר"י שירליאון, שם.

היבטים אחרים בפירושו של רש"י נותרו לא ברורים. המשנה המתייחסת לברכת המזון לא מזכירה את מי שפטור ממקרא ביכורים כפטור מברכת המזון, ושני המקרים אינם זהים לחלוטין. מלבד זאת, אומנם בפסוק נתינת הארץ מוזכרת בגוף יחיד נוכח ("אשר נתן לך"), אך נוסח ברכת המזון מתייחס לנתינת הארץ רק בלשון רבים.

יתר על כן, ייתכן שהכוונה ב"הארץ הטובה אשר נתן לך" אינה דווקא לנחלות. ה' הבטיח את הארץ לאברהם ולכל צאצאיו, נשים וגברים. הרב יוסף דב סולובייצ'יק כותב זאת, על בסיס רעיון שהביא במקור אביו, הרב משה סולובייצ'יק:<sup>15</sup>

רשימת שיעורים הגרי"ד סולובייצ'יק ברכות כ ע"ב  
...דנשים הויין בכלל זרע אברהם ונכללים בדין א"י [ארץ ישראל] מוחזקת היא מאבותינו, והרי הן בכלל הבטחת ה' לאברהם אבינו "לך אתננה ולזרעך". ויסוד הדין דנשים אינן נוטלות חלק בארץ הוא משום דלאו בני כיבוש ניהו, ואינן בכלל ירושה וישיבה.... ומבואר שברכהמ"ז [שברכת המזון] תלויה בדין זכייה מאברהם אבינו, ובדין א"י [ארץ ישראל] מוחזקת היא מאבותינו, וכדין ידיו מעשר. וע"כ ס"ל [ועל כורחך סבירא להו] להתוס[פות] דמצד נטילת חלק בא"י [בארץ ישראל] נשים מברכות ברכהמ"ז [ברכת המזון], משום שאע"פ [שאף על פי] שלא נטלו נשים חלק בארץ היינו רק שנתמעטו מדין זכייה מדין ירושה וישיבה, ומ"מ [ומכל מקום] הרי הן בכלל דין זכייה בא"י [בארץ ישראל] שמוחזקת לנו מאבותינו...

**ב. הברית והתורה – חלקים נוספים בברכת המזון שעשויים להשליך על רמת החיוב של נשים הם ברית המילה והתורה, המוזכרים בברכה השנייה.**

ראינו לעיל כי רב הניח שנשים חייבות בברכת המזון מדאורייתא, ולצד זאת אמר שלא ניתן לחייב אישה להודות על מצוות לימוד תורה וברית מילה משום שנשים פטורות מכך. שתי ההנחות הללו הובילו את רב לפסוק, בפסיקה שלא התקבלה להלכה, כי הזכרת ברית המילה והתורה בברכת המזון אינן חובה על אף אדם, לפחות בדיעבד.

שיטה בגאונים מניחה דברים דומים אך מגיעה למסקנה אחרת. לפי שיטה זו, אישה אכן חייבת בברכת המזון מדאורייתא, אך מכיוון שאין היא מברכת את הנוסח המלא המתייחס לברית ולתורה, היא אינה יכולה להוציא גבר ידי חובה.

תשובות הגאונים – שערי תשובה סימן שמה  
רבנו החסיד ז"ל אשה לא תברך ברכת[ה] המזון להוציא אחרים ידי חובתן אע"פ [אף על פי] שהיא מחוייבת... דעיקר חיובה שצריך לכלול המברך הברית עם התורה והיאך תברך על בריתך שחתמת בבשרנו ועל תורתך שלמדתנו אבל לעצמה מחוייבת... וכשתברך תדלג הברית והתורה

בניסיון להסביר מדוע ניתן להטיל ספק ברמת חיובה של אישה בברכת המזון, תוספות לוקחים את השיטה הזו צעד אחד קדימה. הם טוענים כי הקושי בהזכרתן של ברית ותורה על ידי אישה משפיע גם על רמת חובתה בברכת המזון בכלל:

תוספות ר"י שירליאון, ברכות כ ע"ב  
ואם היינו מפרשים טעמא דהכא דמיבעיא ליה בנשים משום דאמר לקמן בפ[ר]ק [ג' שאכלו אם לא אמר ברית ותורה בברכת המזון לא יצא, והשתא קא מיבעיא ליה כיון דלא הוו מצי למימר ברית ותורה הוו מדרבנן או דילמא היינו דוקא באנשים שהם בני ברית ותורה, אבל נשים לא שייך בהו והוו דאורייתא, ולית ליה הך דרב דאמר יצא לפי שאינה בנשים. וצ"ע

<sup>15</sup> הרב משה הלוי סולובייצ'יק, בדין גר מביא וקורא, קובץ חידושי תורה עמ' ד  
דנשים באמת איתנייהו בדין זכיית מוחזקת היא בידינו מאבותינו, דהא הוין מזרעו של אברהם... דאין זכייה זו מקבילה לדיני זכיית וחלוקת נחלות... ולפיכך ישנה לנשים זכייה שלמה בא"י ע"י דין מוחזקת [היא בידינו מאבותינו] ומהבטחת הקב"ה לאברהם "לך אתננה ולזרעך", דבהבטחה זו זכה אברהם לו ולזרעו לדורות...

מן הדברים הללו עולה כי אישה אינה יכולה להודות על ברית המילה ועל התורה בברכת המזון, לפחות לא כעל מצוות שהיא חויבה בהן באופן אישי. ייתכן שכוונת תוספות היא שאפילו אם אישה מודה עליהן, היא אינה יכולה להוציא גברים ידי חובה בהזכרתן, שכן היא אינה חייבת במצוות האלו בעצמה. ייתכן שמשמעות הפקפוק ביכולתה של אישה לצאת ידי חובה בהזכרת הברית והתורה היא שאי אפשר לחייב נשים בברכת המזון מדאורייתא.<sup>16</sup>

שיטת התוספות שונה מזו של רב או של הגאונים, הטוענים כי נשים חייבות בברכת המזון מדאורייתא. העובדה שתוספות מקבלים חלק מהנחותיו של רב אף שפסיקתו נדחתה, ומגיעים למסקנה הלכתית שונה בתכלית משלו, דורשת עיון נוסף.

בקצרה, אף אחד מן ההסברים לכך שרמת החיוב של נשים בברכת המזון מסופקת אינו חד משמעי.

### הזכרת ברית ותורה בברכת המזון על ידי נשים

בטרם נשוב לדון בטיבו של חיוב נשים בברכת המזון, נבחן את ההנחה שלפיה אישה אינה חייבת בהזכרת הברית והתורה בברכת המזון משום שהיא פטורה מן המצוות הללו.

השולחן ערוך אינו מזכיר כל התלבטות בנוגע לכך שנשים יזכירו את הברית והתורה. הרמ"א, לעומת זאת, פוסק שנשים 'לא יאמרו ברית ותורה'.

שולחן ערוך אורח חיים סימן קפז, ג  
אם לא הזכיר בברכת הארץ ברית ותורה אפי' [לן] אם לא חיסר אלא אחד מהם מחזירין אותו.  
הגה: ונשים ועבדים לא יאמרו ברית ותורה דנשים לאו בני ברית נינהו ועבדים לאו בני תורה  
נינהו [כל בן].

הרמ"א ככל הנראה מתכוון למילים "על בריתך שחתמת בבשרנו ועל תורתך שלימדתנו", שמביעות הכרת תודה אישית על ברית המילה ולימוד התורה. פסיקת הרמ"א מאפשרת לנשים לדלג על המילים הללו. עם זאת, המשנה ברורה (שנראה להלן) כותב כי נשים נוהגות לברך על הברית והתורה בברכת הארץ.

הפוסקים לרוב מתירים לנשים לברך על הברית ועל התורה, ואומרים שאישה יכולה לכוון לשלושה דברים: לבעלה, לעם ישראל, או לעצמה:

**א. בעלה –** הבית יוסף כותב כי אישה יכולה להודות על ברית המילה מכיוון שהבעל ואשתו נחשבים לבשר אחד.

בית יוסף אורח חיים קפז  
וגם על הנשים יש לדון שאין נקרא אדם אלא כשיש לו אשה (יבמות סג ע"א) הוי ליה זכר ונקבה  
גוף אחד ושפיר מצו למימר על בריתך שחתמת בבשרנו

גישה זו יכולה להתאים גם לתלמוד התורה של הבעל. הבית יוסף אינו מסביר מה לגבי נשים שאינן נשואות.

<sup>16</sup> שיטת התוספות מותירה על כנה את השאלה איך אישה יכולה, באופן תיאורטי, להוציא גבר ידי חובה. יד אליהו, רב אליהו רוגילר

אלא עדיין קשה לי על תירוץ התוספות [שכתבו דטעמא משום דנשים ליתנהו לא בברית ולא בתורה, דא"כ [דאם כן] אפילו אי נימא נשים בבה"מ [בברכת המזון] דאורייתא איך יוציאו את האנשים, דהא ממ"נ [ממה נפשך] אם לא תאמר האשה ברית ותורה, איך יצאו האנשים יד"ח [ידי חובתם], ואף אם תאמר האשה ברית ותורה, איך תוציא את האנשים יד"ח [ידי חובתם] בברית ותורה, הא כיון דאינה מחוייבת בזה א"א [אי אפשר] שתוציא להאנשים י"ח [ידי חובתם]....

**ב. עם ישראל –** לדעת המאירי, אישה יכולה לברך על הברית והתורה ולהתכוון להודות על כך שהמצוות האלו חשובות בעבור כלל העם היהודי, שאליו היא שייכת.

בית הבחירה למאירי ברכות מח ע"ב  
ונשים יש אומ' שאין מזכירות ברית ותורה... ולדעתנו אף הנשים אומרות כן מידי דהוה אברכת הארץ אף על פי שאין להם חלק בארץ שהרי בכלל ישראל הם ועל ישראל הן אומרות כך.

נראה שלדעת המאירי נשים **חייבות** לברך על הברית והתורה, אך דעתו לא נפסקה להלכה.<sup>17</sup> המשנה ברורה מציג גישה דומה להבנת שייכות נשים לברית ותורה, ותומך באפשרות שאישה תזכיר אותן כמנהג, למרות התנגדות הרמ"א.

משנה ברורה קפז, ט  
בימינו נהגו הנשים לומר ג"כ [גם כן] על בריתך שחתמת בבשרנו ועל תורתך שלמדתנו וכו' והכוונה על ברית הזכרים שחתמת בבשרנו וכן תורתך שלמדתנו על למוד הזכרים שבזכות התורה והברית נחלו ישראל את הארץ ועוד שגם הנשים צריכות ללמוד מצות שלהן לידע היאך לעשותן כמ"ש [כמו שכתבתי] בסימן מ"ז.

מאחר שהברית והתורה שייכות ומשמעותיות לכל עם ישראל, ומכיוון שארץ ישראל שייכת לכל העם, אישה יכולה להודות עליהן בכך שתכוון ל"אנחנו" במובן הרחב ביותר, לעם ישראל בכללותו. המשנה ברורה מוסיף כי גם נשים **חייבות בלימוד תורה** במידה מסוימת.

**ג. עצמה –** המגן אברהם מתייחס **לברכות התורה** כהוכחה לכך שהתורה ניתנה לנשים, ומתייחס גם לגמרא המציעה כי מאחר שאישה נולדת ללא ערלה, היא נחשבת כנימולה.

מגן אברהם סימן קפז, ג  
...דנשים מברכות [ברכת התורה משום דחייבות ללמוד מצות] שלהם... ואמרינן כה תאמר לבית יעקב אלו הנשים א"כ [אם כן] למה לא יאמרו על תורתך שלמדתנו ועוד אמרי בע"א ד' כ"ח ע"א ... איתתא כמאן דמהילי דמי... וא"כ [ואם כן] אפשר דעל בריתך שחתמת בבשרינו יכולין לומר דכמאן דמהילי דמי

לפי שיטה זו, גם התורה וגם הברית שייכות באופן ישיר לנשים ועל כן נשים יכולות להודות עליהן.

כל אחת משלוש השיטות שהוזכרו לעיל מערערת על ההנחה שנשים אינן יכולות להזכיר את הברית והתורה בברכת המזון, או שאי אפשר לחייב נשים בהזכרתן.

**מדוע שבכלל נטיל ספק בקשר של נשים למושגים בסיסיים כאלה?**

לא קל להבין מדוע שאישה לא תוכל להודות על הברית והתורה כחלק מברכה המזכירה אותן. ככל שנפתחו שערי לימוד התורה לנשים, קיימת פחות התלבטות בנוגע לנשים המברכות "על תורתך שלימדתנו".

בעניין ברית המילה המצב שונה, ואכן יש נשים שחששות שמוזר להן להודות על ברית מילה. ובכל זאת, לפי המגן אברהם, יכול להיות לנשים קשר ישיר גם לברית המילה לאור הדעה המובאת בגמרא שלפיה נשים, הנולדות ללא ערלה, נחשבות לנימולות:

<sup>17</sup> אפילו רש"י, שאינו מתייחס להזכרת הברית והתורה כרלוונטית בדיון ביחס לנשים, יוצא מנקודת הנחה שנשים אינן מזכירות אותן בברכה:  
רש"י ערכין ג ע"א ד"ה מזמנות לעצמן  
... שאין הנשים אומרות ברית...

## עבודה זרה כז ע"א דאשה כמאן דמהילא דמיא

לפי פסיקות מאוחרות יותר המתירות לנשים לברך את הנוסח המלא של ברכת המזון, נשים ללא ספק יכולות להודות באופן כן ואמיתי על החיבור למושגים כמו ברית מילה והתורה.

בעניין ברית המילה, ניתן להסכים עם שיטת רב שלפיה אין הגיון בלחייב נשים בהודאה על ברית המילה. אכן, אישה יכולה לבחור להודות לה' על מרכזיותה של ברית המילה ועל הקשר שלה למצווה זו, אך אינה חייבת לעשות זאת מאחר שהיא אינה מצווה בכך. למרות שאין נוהגים כך, השמטת מילים אלו על ידי אישה עדיין נחשבת לאפשרות לגיטימית לפי הרמ"א.

כאשר אישה מזכירה את ברית המילה, אין ספק שכוונתה בברכה שונה מזו של גבר, שנימול בהיותו בן שמונה ימים, ולכן הגיוני שהבדל זה ישתקף בהלכה.

### הלכה למעשה

נשוב כעת לשאלת רמת החיוב של אישה בברכת המזון. אף שרש"י ותוספות מסבירים מדוע זאת שאלה לא פשוטה, הם אינם פוסקים בנושא. עם זאת, ראשונים אחרים פוסקים כי נשים חייבות בברכת המזון מדאורייתא.<sup>18</sup>

חידושי הרשב"א ברכות כ ע"ב  
ולענין פסק הלכה לא קיי"ל [קיימא לן] כרבינא... דאמרינן לעיל וחייבין בברכת המזון פשיטא ואהדרינן [נ] מהו דתימא הואיל וכתוב בתת ה' לכם בערב בשר לאכול ולחם בבקר מ"ע [מצות עשה] שהזמן גרמא היא קמ"ל [קא משמע לן] אלמא מלתא דפשיטתא היא לכולהו דחייבות דאורייתא...

בניגוד לדעת רוב הראשונים, רבנו יונה פוסק שנשים אינן חייבות בברכת המזון מדאורייתא, אך אינו מסביר על מה מתבססת פסיקתו.<sup>19</sup>

רבינו יונה על הרי"ף ברכות יא ע"ב בדפי הרי"ף  
...ומאי דאמרינן [נ] דנשים חייבות בברכת המזון חיובא דרבנן הוא...

פוסקים אחרים, ביניהם הרמב"ם והרא"ש (להלן), כותבים כי העניין נותר שנוי במחלוקת:

רמב"ם הלכות ברכות פרק ה, א  
נשים ועבדים חייבין בברכת המזון, וספק יש בדבר אם הן חייבין מן התורה לפי שאין קבוע לה זמן או אינם חייבין מן התורה...

<sup>18</sup> הרבא"ד כותב שם:

מלחמת ה' לרמב"ן מסכת ברכות יא ע"ב-יב ע"א בדפי הריף  
כתוב בספר המאור ונשים בבהמ"ז בעיא ולא אפשיטא ואינה מוציאה אחרים ידי חובתן דלמא דרבנן היא ולא אתיא דרבנן ומפקא דאורייתא וכו' והרי"ף לא פירש בזה כלום: אמר הכותב והלא פירש ואמר תפלה ומזוזה וברכת המזון דהוה ליה מצות עשה שלא הזמן גרמא וכל מ"ע שלא הזמן גרמא נשים חייבות הא משמע שהן חייבות דבר תורה...

כתוב שם, ברכות יא ע"ב בדפי הרי"ף  
אמר אברהם: רבינא [הוא] דבעא מיניה דרבא הכי ולא פשט ליה... אבל סוגיא דשמעתא כדפשיט ליה רבא דהא אמרינן בגמרא [דף כ ב] תפלה וברכת המזון מצות עשה שאין הזמן גרמא וינהו ואיכא ספרים דגרסי הכי ברכת המזון פשיטא מהו דתימא כיון דכתיב [שמות טז ח] בתת ה' לכם בערב בשר [לאכל] וגו' אימא הזמן גרמא הוא קמ"ל... והרב ז"ל [הרי"ף] לא הביא לא הבעיא ולא תשובתה כי אם הסוגיא, וכן כתב רבינו האי [גאון] ז"ל.

<sup>19</sup> נראה כי גם הזוהר פוסק כך, בהתבססו על הרעיונות שבדברי תוספות:

זוהר שמות תרומה [דף קכו ע"א]

מכאן אוליפנא דנשים פטורות מברכת מזוזה לאפקא ידי חובה, דהא לית בהו תורה וברית

בהתאם לשיטה זו, השולחן ערוך מתייחס לחיוב נשים מדאורייתא כנתון בספק.

שולחן ערוך אורח חיים קפו, א  
נשים חייבות בברכת המזון, וספק הוא אם הן חייבות מדאורייתא ומוציאות את האנשים, או  
אם אינן חייבות אלא מדרבנן ואינן מוציאות אלא למי שאין חיובו אלא מדרבנן

כולם מסכימים כי נשים חייבות בברכת המזון לפחות מדרבנן. עניין זה רלוונטי בפועל רק במצבים מאוד  
מסוימים: כאשר אישה אינה בטוחה אם בירכה ברכת המזון, כאשר גבר מעוניין שאשה תוציא אותו ידי  
חובת הברכה, או כאשר אישה שוכחת את אחת התוספות לברכת המזון. שאלה זו רלוונטית גם לדיון  
הבא שלנו, בנושא זימון.

נבחן כעת פסיקות הלכה למעשה בשלושת המקרים שהזכרנו:

**א. ספק אם בירכה –** במצב שבו אישה אינה בטוחה אם בירכה את ברכת המזון לאחר הסעודה, מה  
עליה לעשות? לו הייתה מחויבת מדאורייתא, ודאי הייתה צריכה לחזור על הברכה משום "ספק  
דאורייתא לחומרא".

שולחן ערוך אורח חיים קפד, ד  
אכל ואינו יודע אם בירך ברכת המזון אם לאו צריך לברך מספק מפני שהיא מן התורה

במקרה זה, האישה נמצאת במצב של ספק-ספיקא (ספר אם בירכה, וספק אם חייבת), לגבי ההלכה  
לרוב מקילה יותר. מסיבה זו, הרב עקיבא איגר מקל ופוסק שבמקרה כזה אישה צריכה לחזור  
ולברך:

רבי עקיבא איגר אורח חיים סימן קפד צריך לברך מספק  
ואשה כה"ג י"ל דא"צ [כי האי גוונא יש לומר דאינה צריכה] לברך. דלגבי דאורייתא הוי ס"ס  
[ספק ספיקא]. ס' [ספק] אין חייבות. ס' [ספק] ברכה. ולגבי דרבנן הוי חד ס' [ספיקא] שמא  
בירכה ולקולא.

החיי אדם, לעומת זאת, דוחה את הטענה הזו. לדידו, עניין שנוי במחלוקת אינו בהכרח מוגדר כספק.  
הוא פוסק כי אישה האוכלת לשובע ואינה בטוחה אם בירכה ברכת המזון חייבת לחזור ולברך.

חיי אדם חלק א כלל מז  
מכל מקום אם אכלו כדי שביעה ונסתפקו אם ברכו הוי ליה ספק דאורייתא וצריך לברך... אבל  
באכלו כדי שביעה א"ל [אין לומר] ספק ספיקא שמא פטורין מדאורייתא דאיבעיא דלא נפשט  
אינו נכנס בגדר ספק.

אפשר לומר שבמקרה זה, או במקרה של אישה המוציאה אחר ידי חובה מדאורייתא, ישנם מספיק  
ראשונים שניתן לסמוך עליהם שסברו שנשים מחויבות מדאורייתא. זו שיטת רבי חיים בן עטר:

ראשון לציון ברכות כ ע"ב  
ולענין הלכה לכתחלה חיישינן [לספק דאורייתא ודיעבד אם ברכו לאחרים יצאו ולא זו אף זו  
דאם נסתפקו אם ברכו אם לא דצריך לחזור ולברך כי הנה רבו הפוסקים דהוי דאורייתא רבינו  
הא"י גאון ובה"ג והרי"ף ז"ל והרמב"ן והרשב"א והר"ן בהוכחות מוכיחות דמדאורייתא. והכי  
נראה שהיא דעת חכמי לונל. והגם דהרמב"ם והרז"ה והרא"ש והתוספות ז"ל פסקו דבספיקא  
קיימא כיון דרבים הם הפוסקים דאורייתא כוונתיהו עבדין ועוד דכל הגאונים קיימי הכי כותיהו  
פסקין כל דיעבד.

המשנה ברורה כותב בביאור הלכה שאם אישה אינה בטוחה אם בירכה ברכת המזון, היא יכולה לסמוך

על השיטות שלפיהן היא חייבת מדאורייתא:

ביאור הלכה סימן קפו ד"ה אלא  
...לענין אשה שנסתפקה אם בירכה ודע דאף דמשו"ע [דמשלחן ערוך] משמע שהחזיק בדעת הרמב"ם והרא"ש והמאור והריא"ז וסייעתם דנשים בבהמ"ז [בברכת המזון] ספק הוא אם חייבות מדאורייתא...מ"מ [מכל מקום] לא ברירא כולי האי ויש הרבה מגדולי הראשונים דס"ל [דסבירא להו] דהם חייבות ודאי מדאורייתא...וע"כ נלענ"ד [ועל כן נראה לפי עניות דעת] דהסומך ע"ד [על דעת] השערי אפרים ושאר אחרונים המצריכין להאשה לחזור ולברך לא הפסיד דבלא"ה [דבלאו הכי] דעת הראשונים הנ"ל דחייבת בודאי מדאורייתא

**ב. שכחה תוספת –** השלכה נוספת של הדיון על חוב נשים בברכת המזון היא במצב שבו אישה שוכחת להוסיף בברכת המזון 'יעלה ויבוא' או 'רצה והחליצנו' בימים המתאימים. במצבים אלה, כלל האצבע הוא שהאדם חוזר על הברכה רק בימים שבהם קדושת היום מחייבת סעודת מצווה.

ברכות דף מט ע"ב  
...ברכת מזונא, דאי בעי אכיל אי בעי לא אכיל, אין מחזירין אותו. אלא מעתה, שבתות וימים טובים דלא סגי דלא אכיל, הכי נמי דאי טעי הדר! אמר ליה: אין....

תרגום  
...ברכת המזון, שאם רוצה אוכל אם רוצה לא אוכל, אין מחזירים אותו. אלא מעכשיו, שבתות וימים טובים, שלא אפשר שלא יאכל, כך גם [במקרה זה] אם טעה חוזר! אמר לו: כן....

אנו מחויבים לאכול בשבת שלוש סעודות וביום טוב שתי סעודות, ובסעודות אלה אם שוכחים לומר 'יעלה ויבוא' או 'רצה והחליצנו' יש לחזור על ברכת המזון (מלבד בסעודה שלישית שבדיעבד ניתן לקבוע על פירות).<sup>20</sup>

נשים חייבות בסעודות השבת, ומשום כך חייבות לחזור על אמירת 'רצה והחליצנו' אם שכחו לומר אותה בשתי סעודות השבת הראשונות. חובת נשים בסעודת יום טוב שנויה במחלוקת, ולכן יש מחלוקת אם עליה לחזור לברך במקרה ששכחה לומר 'יעלה ויבוא'.

כאן נכנסת לתמונה שיטת רבי עקיבא איגר. הוא טוען כי נשים חייבות בשמחת יום טוב, אך פטורות מעונג יום טוב מאחר שזו מצוות עשה שהזמן גרמה. מאחר שלשיטתו אכילת לחם ביום טוב נגזרת ממצוות עונג יום טוב, נשים אינן צריכות לחזור על ברכת המזון אם שכחו לומר 'יעלה ויבוא'. המצב היוצא מן הכלל הוא בליל הסדר, שבו אישה חייבת באכילת מצה:

שו"ת רבי עקיבא איגר מהדורא קמא א  
...והרי מצות עונג הוא בכלל מצות עשה דעצרת תהיה לכם... וא"כ [ואם כן] לא תהא מצוה זו עדיפא מכל מ"ע שהז"ג [מצות עשה שהזמן גרמא] שנשים פטורות, ומה דאשה מחוייבת במצוה די"ט [דיום טוב] הוא רק בלא תעשה דלא תעשה כל מלאכה, אבל לא במצות עשה די"ט [דיום טוב], ... וכיון דאינה במצות תענוג מותרת להתענות, וממילא אם שכחה להזכיר של יו"ט [יום טוב] בבהמ"ז [בברכת המזון] א"צ [אינה צריכה] לחזור ולברך, דהוי י"ט [יום טוב] גבי ידידהו כמו ר"ח [ראש חודש] לגבי דידן. זולת בליל א' דפסח דמחוייבות במצוה מהקישא דכל שישנו

<sup>20</sup> שולחן ערוך אורח חיים קפח, ו  
טעה ולא הזכיר של שבת... אם לא נזכר עד שהתחיל הטוב והמטיב צריך לחזור לראש ברכת המזון. אם טעה ולא הזכיר בה של ר"ח [ראש חודש] ...אם לא נזכר על שהתחיל הטוב והמטיב אינו חוזר מפני שאינו חייב לאכול פת עדי שיתחייב לברך ברכת המזון וחול המועד דינו כר"ח...[כראש חודש] סעודה שלישית בשבת דינה כראש חודש.

משנה ברורה סימן קפח, ל"א  
דינה כר"ח - שאינו חוזר אם התחיל ברכת הטוב והמטיב לפי שי"א שסעודה שלישית אין צריך פת ואף שאין דבריהם עיקר כמש"כ המחבר בסימן רצ"א ס"ה מ"מ יש לחוש לדבריהם שלא לכונו לספק ברכה לבטלה.

בבל תאכל חמץ, וכן בשבת אם שכחה לומר רצה, דכיון דמחוייבת במ"ע [במצות עשה] דקידוש מהקישא דזכור ושמור מחוייבת ג"כ [גם כן] בכל מ"ע [מצות עשה] דשבת...

פוסקים אחרים, כפ החיים ביניהם, כותבים כי אישה לעולם אינה צריכה לחזור על ברכת המזון מכיוון שייטכן שנשים חייבות בה רק מדרבנן:

כפ החיים אורח חיים קפח ו  
והנשים לעולם אינם חוזרים אפילו בשבת וליל יו"ט [יום טוב] א' דפסח וסוכות ואע"ג [ואף על גב] דחייבין לאכול מצה כיון דיש ספק אם חייבין בבהמ"ז מה"ת [בברכת המזון מן התורה]...

לא קיימת הסכמה ברורה בנושא זה. מאחר שהחזרה על ברכת המזון ללא צורך נחשבת לברכה לבטלה, הפתרון הכי טוב הוא שאישה תצא ידי חובה באמצעות שמיעת ברכה של אדם אחר, כאשר הדבר מתאפשר.

ג. הוצאת גבר ידי חובה – אדם יכול להוציא אדם אחר ידי חובה רק כאשר המוציא ידי חובה מחויב באותה מידה או ברמה גבוהה יותר ממי שהוא רוצה להוציא ידי חובה. אם כן, אם אישה חייבת בברכת המזון רק מדרבנן, היא תוכל להוציא ידי חובה רק מי שחייב גם הוא בברכת המזון מדרבנן, כמו למשל גבר שאכל שלא לשובע.<sup>21</sup> הגמרא מתייחסת לנשים המוציאות גברים ידי חובה כחלק מהדיון בנוגע למהותו של חיוב אישה בברכת המזון.

ברכות כ"ב  
א"ל רבינא לרבא: נשים בברכת המזון דאורייתא או דרבנן? למאי נפקא מינה? לאפוקי רבים ידי חובתן. אי אמרת (בשלמא) דאורייתא, אתי דאורייתא ומפיק דאורייתא. (אלא אי) אמרת דרבנן, הוי שאינו מחוייב בדבר, ו"כל שאינו מחוייב בדבר אינו מוציא את הרבים ידי חובתן" [משנה ר"ה ג, ח]. מאי?

ראינו כי השולחן ערוך פוסק שחיוב האישה מדאורייתא מוטל בספק. מכאן יוצא שאישה אינה יכולה לברך ברכת המזון בעבור גבר אם הוא אכל לשובע ועל כן ודאי חייב בברכת המזון מדאורייתא.

ערוך השולחן או"ח קפו, ג  
הוי ספיקא דדינא וזהו גם דעת הרמב"ם בפ"ה ע"ש [בפרק ה עיין שם] וכן פסק רבינו הב"י בסעיף א' ולכן אינן מוציאות אלא מי שחיובו מדרבנן כמו אשה וקטן

סיבה אפשרית נוספת לכך היא שיטת הגאונים, שלפיה אם אישה אינה מזכירה את התורה והברית בברכת הארץ, היא לא תוכל להוציא גבר ידי חובה. אך בדיעבד, אם אישה בירכה בעבור גבר, מתייחסים אליה כמי שהוציאה אותו ידי חובה אם הזכירה את הברית והתורה.<sup>22</sup>

<sup>21</sup> גם כאשר אישה יכולה להוציא גבר ידי חובה, אין זה מובן מאליו מבחינה הלכתית שרצוי לעשות זאת. בעלי התוספות מעלים אפשרות זו לגבי ברכת המזון במסכת סוכה ל"א, בהתבססם על ההשוואה להמשך הגמרא. אנו דנות בכך כאן.  
<sup>22</sup> ראו גם כפ החיים והרב עובדיה יוסף, שמרתיב. הוא מתייחס למצב זה כספק-ספיקא לחומרא: "ייתכן שהאישה חייבת. אם חיובה מוטל בספק, ייתכן שיש צורך להתייחס לספק הזה כאל ספק דאורייתא, שבו אנו מחמירים בהנחה שהוצאה ידי חובה אכן התקיימה. עם זאת, במקרה שאישה אינה בטוחה אם היא ברכה את ברכת המזון, הרב עובדיה פוסק שהיא אינה צריכה לחזור ולברך, משום החשש לברכה לבטלה:  
כפ החיים אורח חיים קפו, א א  
ומיהו בדיעבד אם ברכה לאנשים יצאו.

יחווה דעת ו, י  
.... דבדיעבד נשים מוציאות אנשים ידי חובת ברכת המזון, דהוי ספק ספיקא, שמא הלכה כהפוסקים דסבירא להו דנשים חייבות בברכת המזון מן התורה, ואם תמצא לומר שהוא ספק, שמא הלכה כמאן דאמר דספק דאורייתא לחומרא מן התורה, או שעל כל פנים במצות עשה לכולי עלמא הוי מן התורה, ואתי דאורייתא ומפיק דאורייתא.  
יחווה דעת ו, י



## מחשבות לסיכום

ראינו לעיל טיעונים משכנעים לכאן ולכאן, הן לראות את הנשים כחייבות בברכת המזון מדאורייתא והן לראות את העניין כמוטל בספק. עם זאת, מעטים פוסקים שאישה חייבת בברכת המזון מדרבנן, כך ששני צידי המחלוקת אינם שווים.

שאלה זו בדרך כלל אינה הלכה למעשה (למעט בנוגע לזימון). מאחר שאין ספק שאישה חייבת בברכת המזון, לרוב אין זה משנה כל כך למעשה אם היא חייבת מדרבנן או מדאורייתא. השאלות הרלוונטיות הן האם אישה צריכה להזכיר את ברית המילה והתורה או לדלג על המילים האלו, מה הכוונה שהיא מייחסת למילים האלה ולברכת הארץ כולה, והאם נשים יכולות להוציא גבר ידי חובתו. כיום, כאשר רוב האוכלוסיה יודעת קרוא וכתוב, אנשים בדרך כלל מברכים בעצמם את ברכת המזון, כך שמצב של הוצאת אדם אחר ידי חובת ברכת המזון אינו נפוץ. בכל זאת, יש נשים שהרעיון שהן אינן יכולות להוציא גבר ידי חובת ברכת המזון יגרום להן לתחושת חוסר נוחות או אפילו עלבון.

מתוך רגישות הן להלכה והן לחוויה של אשתו, הוסיף הרב יוסף אליהו הנקין, פוסק הלכה מוביל באמריקה של המאה העשרים, טקס אינטימי בסוף ברכת המזון שלו עם אשתו, בבית.<sup>23</sup>

הרב יהודה הנקין, "דור אשר לא ידע את יוסף": אזכרה לגדול הדור. The Jewish Press, September 2003

הוא [הרב יוסף אליהו הנקין] היה ידוע כגדול הדור מבלי שהיה ראש ישיבה בעל תלמידים שידברו בשבחו. אחד מבין הזכרונות האישיים הרבים שיש לי ממנו... הוא שבברכת המזון אשתו קראה בקול את ברכת "הרחמן", והוא ענה אמן. מדוע? לשם נחת הרוח שלה.

כך, בתוך גבולות ההלכה, מצא הרב יוסף אליהו הנקין דרך מעשית וקבועה להסב נחת רוח לאשתו.

---

אשה שנסתפקה אם בירכה ברכת המזון או לא בירכה לאחר שאכלה כדי שובעה, אינה חוזרת לברך ברכת המזון מספק, ומכל מקום טוב שתהרהר ברכת המזון בלבה, הואיל ולדעת הרמב"ם (פרק א' מהלכות ברכות הלכה ז') אם בירך ברכת המזון בלבו בדיעבד יצא. וכן פסק הסמ"ג. ואילו איסור ברכה שאינה צריכה שסמכוהו חכמים על הפסוק לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא, אינו אלא כשמוציא בשפתיו.

<sup>23</sup> ניתן למצוא כאן.